

Föremålsfynden

Anders Söderberg

Fyndbilden på platsen präglades av några anslående huvuddrag, som väl bevarade organiska material, skriftlighet och prästerskap, kontinentala kontakter samt anknytning till sjön.

Redan kring brottet mellan 1100- och 1200-tal började lager med välbevarade organiska material uppträda under grävningens gång, på nivåer i kulturlagren som hållits fuktiga och syrefria genom århundradena, i synnerhet i schaktets västra del. Undersökningen genererade ur sigtunaperspektiv stora mängder fynd av textilier, delvis studerade i en magisteruppsats vid Stockholms universitet (Sundström 2004). Även läder tillvaratogs i stora mängder och vi har sett två perioder av intensivt läderhantverk nära Stora gatan under 1000- och 1100-talen. Vi finner även spår efter garverier i anslutning till dessa miljöer. Tillsammans med stora volymer spill från läderhantverk finner vi även flera fynd av skodelar och hela skor (*fig. 111, 113 & 200*).

Trä

Bevarade föremål av trä gjorde stort intryck på den grävande personalen under undersökningens gång. Ingen tidigare sigtunaundersökning har genererat så stora volymer träfynd. Dels gjorde detta förhållande att miljöerna tidvis var anslående tydliga vid utgrävningen – där fanns husrester och kavelbroläggningar samt flätverksstaket som ibland stod kvar i sin ursprungliga höjd djupt

under dagens markyta. Ett parti av dessa staket tillvaratogs och registrerades som fynd, och har även visats i museets utställning ”Trä – tiden är ingenting” 2015 (fnr 11838, *fig. 18 & 19*). Därtill påträffades objekt ur en vikingatida föremålsvärld vi annars sällan ser mer än spridda fragment av: verktyg, hushållsföremål (*fig. 100, s. 189*) och föremål med anknytning till sjöfart och fiske. Föremål som sticker ut bland verktygsfynden är ett dekorerat eggskydd till en yxa från 1000-talets senare hälft (fnr 8800, *fig. 20*) och ett skavjärn från samma århundrade (fnr 11010, *fig. 21*). Museet har sedan tidigare något eggfynd till sådana, men vi hade aldrig tidigare sett det kompletta utförandet med skaft och allt. Ett annat magnifikt träfynd är två byglar till en större väska, fortfarande med rester av väskans material fastsittande i hålen (fnr 14159, *fig. 64, s. 125*). Bygelväskor av denna typ är vikingatidsfynd, och vi känner dem sedan tidigare från Birka och Hedeby.

Skriftlighet och religion

Det skrivna ordet representeras i första hand av påträffade runben. Från utgrävningen har vi ett drygt trettiotal ben med runinskrifter och Sigtunas samlade förekomst av sådana passerade hundra exemplar under projektets gång. Ett av dessa ben har stått för titeln till denna rapport, ett ben med lydelsen **hera : nikala...**, ”Herr Niklas”, daterat till 1000-talets slut (fnr 6408, SL 77, *fig.*

Figur 18 & 19. Från staketyft till utställningsmonter. Flätverksstaketet S24 från fas 11a lyfts försiktigt ur jorden i januari 2000, och ställs ut som fnr 11838 i museets utställning ”Trä - tiden är ingenting” 2015.

Figur 20. Eggskyddet från fas 9, fnr 8800, bredd 190 mm. Se även fig 112, s. 225. Liknande fynd finns från Novgorod, Hedeby och Dublin (jfr Kainov 2016). Foto: Gabriel Hildebrand.

Figur 21. Skavjärnet, fnr 11010, längd 230 mm. Fas 8. Foto: Gabriel Hildebrand.

137, s. 279). Herretiteln återger det latinska dominus och kan, tillsammans med det kontinentala namnet Niklas/Nikolaus syfta på en tidig prästperson i Sigtuna (Gustavson & Söderberg 2014:35). Anknytningen till kyrkan på platsen stannar inte vid detta ben. Vi har också stadens troligtvis äldsta kors från denna utgrävning, ett litet väl bevarat träkors med en laxstjärtformad tapp nedtill för infogning i ett underlag (fig. 22). Korset daterar sig till 1000-talets allra första decennier och uppträdde simultant med ett par fynd av torshammaramuletter – en slående dramatisk bild av den brytningstid då utländska missionsbiskopar kan ha frekventerat staden parallellt med att den gamla tron levt kvar hos befolkningen. Ett parti ur de isländska sagorna berättar målande om förhållandena vid denna tid, tåten i Flatöboken om Olof Tryggvasons tidigare hirdbiskop

Sigurd. Han skall ha hållit en svidande predikan i Sigtuna vid 1000-talets början, där han bannade de uppländska stormännen för att de fallit av från den rätta vägen (jfr Edberg 2020).

Anknytningen till religion stannar inte vid detta. Från 1000-talets senare del stammar Sigtunas äldsta latinska skrift, i en kortfattad sentens tillsammans med runor på ett enkelt ben (fnr 6932, SL 85, fig. 132, s. 271 och bokens omslag): **fr** PAXTEC. Runorna **fr** är rimligen en ansats till att skriva Fr(iðr) men redan efter två tecken

Figur 22. Träkorset, fnr 13750, längd ca 65 mm. Fas 6. Foto: Gabriel Hildebrand.

Figur 23. Torshammaramulett, fnr 14163, samtida med träkorset, fas 6. Längd ca 20 mm.

Figur 24. Syllabariet, fnr 12810, diameter 118 mm, deponerat tidigt i bebyggelsefas 7, 1030–40 men med trolig brukningstid i fasen dessförinnan.

Foto: Gabriel Hildebrand.

Figur 25. Vaxtavlan, fnr 11461, 427x213 mm. Fas 6.

Foto: Gabriel Hildebrand.

skiftar texten över till latinets Pax tec(um) – frid vare med dig (Gustavson & Söderberg 2014:37).

Föremålen med anknytning till religion och prästerskap viskar ett svagt brus om boklig bildning på platsen, något som förstärks av ett påträffat syllabarium – ett hjälpmedel vid inläring av runraden (fnr 12810, *fig. 24*). Det daterar sig till ungefär samma period som träkorset, och återger runradens konsonanter och vokaler skrivna som en rytmisk ramsa ämnad att göra det lättare att memorera runraden utantill (Gustavson 2007).

De flesta av de runristade lösföremålen finns beskrivna i RAÄ:s webbkatalog ”Sigtunas lösföremål”, <https://www.raa.se/kulturarv/runor-och-runstenar/digitala-sveriges-runinskrifter/sigtunas-losforemal/> (2021 05 16).

Ett annat föremål av trä knutet till skrivkonst är stadens enda fynd av en vaxtavla, från 1000-talets mitt (fnr 11461, *fig. 25*). Den är ovanligt stor för en vaxtavla med sina 427 mm i höjd, bevarade vaxtavlor från kontinenten och de Brittiska öarna når aldrig de dimensionerna. Tolkningen har ifrågasatts, men muntliga uppgifter om en ”vaselinfärgad avlagring” på och kring föremålet

vid fyndtillfället skulle kunna styrka den (Sofia Prata, personlig kommunikation). Inga spår av detta syns dock efter konserveringen av föremålet. I fynddatabasen finns 28 föremål registrerade som styli, men en stor del av dessa omvärderas i ett pågående avhandlingsarbete (Lena Strid, kommande). I synnerhet de föremål av trä

som registrerats som sådana kan sannolikt avskrivnas, men även flertalet föremål i ben och horn.

Handel och kontakter

Fyndbilden från kvarteret Professorn präglas av kontinentala handelskontakter. Redan i kultur-lagersekvansens allra äldsta del, i de tunna lager som föregår själva staden, finner vi ett stycke auripigment, arseniksulfid, ett gult målarpigment med antaget ursprung i Makedonien eller Anatolien – rimligen en import via Bysans (fnr 23161, *fig. 26*). Några ytterligare smärre bitar av pigmentet uppträdde även i 1000-talslagren. Pigmentet andas exklusivitet, och vi finner det vanligtvis använt i illuminerade manuskript och senare under medeltid på kyrklig skulptur, samt därtill på ett bemålat hammarband från en stavkyrka i Hørning och i Gorms gravkammare i Jelling, Danmark (Christensen 2016). Pigmentet har en tydlig kyrklig anknytning. Nära nog lika exklusivt är fynd av humle från samma kontext, platsen före staden. Fynden bör spegla något större i omgivningarna innan staden kom till, än endast ett enkelt fiskeläge.

Från 1000-talets första halvdel finner vi några fynd av ottonsk-saliska gropemaljspännen av kopparlegering, i några fall troligtvis förgyllda. Spännena är dels ett större spänne med en enkelt utformad fågelbild och röd emalj (fig. 28), dels tre korsemaljfibulor, allesammans import från tysk-romerskt område (Roslund 2010:44ff) (fig. 27). Av huvudsakligen tyskt ursprung var också mynten i en 156 mynt stor skatt från ett hus från 1000-talets första decennier (fig. 30). Myntskatten är den största som påträffats inom Sigtuna stad och dess slutmynt var från 1027.

Från 1100-talets början påträffades två als-engemmer i anslutning till en garverimiljö, gemmer av flerskiktat blått glas med inristade figurer (fig. 144, s. 294). Dessa kan anknyta till kyrklig miljö, men även till tidig gillesgemenskap under kristet skydd (Roslund 2010:46ff). En kronologisk efterslänrare var en stigbygelring av guld med en blå infattad sten som påträffades i ett 1200-talshus (fnr 807, fig. 29). Ringen är

Figur 27. Ottonsk-saliska gropemaljspännen, fnr 12409 från fas 6, 12360 från fas 8 och 10263 som är odaterat. Fnr 12360 upptill t.h. är ca 24 mm i diameter. Foton: Gabriel Hildebrand, redigerade.

Figur 28. Spännet fnr 12200, fas 6, ca 40 mm.

Figur 26. Auripigment, fas 1. Fnr 23161.

en biskopsring från 1000- eller 1100-talet och likaledes från tysk-romerskt område (Roslund 2010:46; Bengtsson Melin 2021).

Ett annat fynd, spännande för framtida forskning att nysta vidare i, är en större koncentration skifferfragment från fas 9a, strax efter 1000-talets mitt. Tillsammans med större fynd av långa råa skifferstycken från kvarteret Professorn 2 1995 som motsvarar platsens sjöside där gods bör ha lossats, skulle de kunna antyda mottagande, bearbetning och distribution av brynen. Från kvarteret Trädgårdsmästaren finns 218 färdiga brynen

Figur 29. Guldringen, fnr 807. Fas 17. Foto: Gabriel Hildebrand.

Figur 30. Myntskatten, fnr 12361, före konservering. Fas 6. TPQ 1027. Foto: AFL, Sthlms universitet.

och ämnen som vid analys bedömts härröra från Eidsborg i Norge, 18 % av den undersökningens totala bestånd av brynen (Kresten 1994 & 1996).

En dyrbar handelsvara kan säkert också det 1,5 kilo stora stycke bivax vara, som påträffades i sena 1000-talslager i fas 10 (fnr 6622, *fig. 125*, s. 262).

Utöver ovan nämnda är de mest frekventa handels- och importföremålen givetvis glaspärlorna, som sammantaget utgör 621 fyndposter varav 114 poster guldfoliepärlor. I detta sammanhang bör också nämnas nio poster fragment av tunt konvext spegelglas, troligtvis med bly påsmält på baksidan (jfr Kock & Sode 2002). Åtta av dessa är från faserna 5 och 6, men ett fragment uppträdde redan i fas 3. Allt sådant spegelglas från undersökningen begränsar sig till perioden före 1030. Väl att märka i sammanhanget är att de tidigaste fynden av medeltida fönsterglas uppträdde redan i fas 12, ca 1105–1130.

Avseende metallhantverk finns ett ständigt bakgrundsbrus av slagglar och deglar bland fynden. Några byggnader är identifierade som produktionsplatser men strukturerna i detalj står fortfarande under studium. Ett anmärkningsvärt fynd är en patris av kopparlegering för tillverkning av s.k. ”fågeldrakar” i guldfolie till tidigmedeltida rundspännen av Sydskandinavisk typ (fnr 5833, *fig. 156*, s. 311) (jfr Jansson 2010). Fyndet antyder guldsmede av hög social dignitet i grannskapet under decennierna kring 1100. En liknande patris, eller en förlaga till gjutning av en sådan skuren i älghorn, hittades 1996 i närliggande fastigheten Professorn 4. Ett guldbleck format till fågeldrake påträffades i Trädgårdsmästaren 1988.

En sjönära plats

Anknytningen till sjön är given i en strandnära miljö som denna. Vi har flera fynd av båtdelar; både rester av bordläggning, i många fall med fortfarande fastsittande nitar och drev; samt rårack och även ett par fragment av åror (*fig. 134*, s. 275). Bland textilynden finns också en del repstumpar som i många fall skulle kunna rester av vekare tågvirke. Vid sidan av sjön som transportled finns även gott om fynd som berättar om mera direkt näringsfång ur vattnet – fisket. Vi finner flera nätflöten av bark och trä. Därtill finns en grupp fynd som förundrade stort under utgrävningens gång – de så kallade ”näverfodralen”, små fodralliknande sammanvikta och ihopsydda föremål av björknäver (*fig. 31*).

Figur 31. ”Näverfodral”, fnr 9971. Fas 11.

Kanske har ”fodralen” varit knutna till fiske. En etnologisk parallell från Lettland visar ett liknande föremål som använts som nätflöten (Edberg 2012:9f) och en annan från Rågö i Estland, där man så sent som vid 1900-talets början använt liknande föremål som flöten till flundre- eller ringnät (Edberg 2015). Andra fynd knutna till fiske är givetvis ett flertal fynd av metkrokar av metall (*fig. 175*, s. 351). En kortfattad katalog över fiskerelaterade fynd från utgrävningen finns hos Edberg (2012:11f).

Anmärkningsvärda är fyndkoncentrationer molluskskal i fas 6, ca 1015–1030, med flertalet fyndposter. Ett liknande skal som är ofragmenterat nog att artbedöma ligger i fas 9 och ansluter till utseendet hos östersjömusslan spetsig målmussla (fnr 9045, *fig. 32*). Faserna strax före och efter fas 6 uppvisar däremot inga sådana mussel- skal alls. Även i kvarteret Trädgårdsmästaren finner vi liknande koncentrationer, varav flera kan bestämmas som målmusslor och de flesta av dem tillhör perioden 1020–1100 med majoriteten i decennierna före 1050. Om dessa fyndkoncentrationer speglar några enskilda gruppers diet eller om de speglar vad musslans namn kunde antyda; att skalen använts som färgkoppar; bör vara en spännande fråga att beforska vidare. Av föremål som med någorlunda säkerhet bedömts varit bemålade har vi endast ett från undersökningen, en avlång träpanel med en tunt skissad ristning, påträffad i en avfallsdepå i fas 7 (*fig. 33*). I sammanhanget är fynden av auripigment givetvis av stort intresse.

Något som däremot helt säkert bör spegla en exklusiv diet är ett fragment ostronskal i fas 5,

Figur 32. Musselskal, fnr 9045. Fas 9.

tidigaste tusental. Från fas 13, ca 1130–1160, finns ett fragment av en pilgrimsmussla, sannolikt ett pilgrimsmärke (fnr 38053).

I kapitlet *Fas- grupp- och husbeskrivningar* presenteras några utvalda fynd med bild i anslutning till beskrivningarna av sina fyndkontexter, föremål med en viss representativitet i förhållande till respektive miljö och tidevarv.

Om några sökord i databasen

Inför studier av fynddatabasen i excelformat som kan hämtas via <http://arkiv.sig-tunamuseum.se> bör inflikas att några sökord i rapportens fas- och husbeskrivningar skiljer sig från denna. Vad som här i rapporten beskrivs som ässjefodring går i originaldatabasen under sakordet "blästerugns-vägg", skärklar benämns "kapell", smältkulor "schmelzkugel", kopparlegeringar står som "koppar", "brons" respektive "mässing" och bränd lera är genomgående registrerad som "lerklining".

I museets webmuseum <http://emuseum.sig-tuna.se> finns ytterligare några enskilda föremål där material- eller sakord ändrats i förhållande till originaldatabasen. Detta utförs löpande allteftersom omtolkningar görs. Den excelfil över fynden som erbjuds via <http://arkiv.sig-tunamuseum.se> är dock en originalbas med de ursprungliga sökorden oförändrade.

Figur 33. Träpanelen, fnr 12800. Fas 7.
Höjd ca 55 cm.